

Ivan Šprajc, O razmerju med arheologijo in etnologijo, Ljubljana 1982, 100 str. (Knjižnica Glasnika SED 5)

V knjižnici Glasnika SED je izšla le na poled drobna, a nad vse zanimiva knjižica Ivana Šprajca - Stipeta, izvrstnega poznavalca vrtnih, pa tudi drugih veselic (cf. Meglič-Šprajc, 1982), arheologa in etnologa, ki nas seznanja z razmerjem med arheologijo in etnologijo skozi celotno obdobje razvoja obeh ved: od njunih skupnih začetkov v razsvetljenskem slovstvu 17. do 18. stol., skozi obdobje, ko se kot znanstveni disciplini med seboj ločita in osamosvojita, a kljub temu ostaja njuno "sožitje" konstruktivno (ne le na nivoju "pomožnih" ved), pa do danes, ko se zlasti na Slovenskem njuni poti skorajda razhajata. In prav za ta "zev" išče Šprajc nove tvorne spodbude in smeri, za kar ima dobre zglede in dokaze v svetovnem dogajanju na področju obeh ved, ki ga prav tako izborna pozna in nam ga tudi suvereno predstavi.

Razprava je grajena kronološko. Členitev poglavij temelji na "prelomnih" dogodkih z vidika slovenskega razvoja obeh ved, a jih je subtilni Šprajc znal vzročno vključiti - povezati z vodilnimi evropskimi oz. svetovnimi gibanji in smermi v arheologiji in etnologiji. Zaradi zgodovinsko pogojene ozke povezave med etnologijo in zlasti prazgodovinsko arheologijo je posebej nakazal tudi razmerje do drugih vej arheologije, tudi do klasične, katere eminentni predstavnik Mommsen je (še / že) pred dobrimi sto leti izrazil svoje mnenje tako: "la preistoria è la scienza degli illiterati!" (23). Obsežno poglavje je posvečeno razdobju med 1945, ki je bilo za sodelovanje obeh ved najplodovitejše, hkrati pa je bil delež slovenskih strokovnjakov tvoren in opazen. Najbolj pa pritegne obravnava obdobja po letu 1945, ki je bilo na svetovnem znanstvenem prizorišču izrazito nemirno, iščeče na različnih osnovah, predpostavkah novih raziskovalnih možnosti, težnjah po eksaktnosti, objektivnosti, eksplikativnosti ipd. S kritično distanco so predstavitelj različne smeri oziroma t.i. "šole", posebej še "nova arheologija", tako ameriška smer kot angleška, pa tudi sovjetski poskusi.

V drugem delu tega poglavja avtor analizira razvoj, stanje in razmerje obeh ved v slovenskem prostoru, dotakne pa se tudi jugoslovanskega. Šprajc ugotavlja, da je zlasti etnologija v povojnem času dosegla opazen napredek, predvsem v svojih teoretskih izhodiščih. Hkrati pa je prav ta "sociološka" usmeritev etnologije "kriva", da je prišlo do razkoraka, do "nezanimanja" za sodelovanje z arheologijo. Na drugi strani pa so v primerjavi z arheologi bili večinoma etnologi tisti, ki so poskušali vključevati v svoja raziskovanja tudi arheološka dognanja. Tako se vseeno smemo skupaj s Šprajcem (75 ss) vprašati, do kolikšne mere so teoretske osnove slovenske etnologije definirane in kako se bodo (morale) v bodoče modificirale, tudi za uspešno sodelovanje z arheologijo.

V nasprotju z etnologijo pa Šprajc "očita" arheologiji popolno odsotnost teoretske misli, kar se sprva zdi povsem upravičeno. Vendar pa je tudi arheologija v zadnjih desetletjih doživela tak razvoj in napredek (cf. AV, posebej tematske kolokvije od 1964-65 dalje, AKS oziroma Kat. in monogr., AN Sl (1975) ipd.), ki bi ju težko dosegla brez vsakršnega koncepta, pa čeprav ni bil nikjer eksplicitno zapisan. Res je tudi, da je bil v bistvu "pozitivističen", čemur je vzrok zopet v zgodovini slovenske arheologije, saj je bila večina 2/3!, (še ne več) gradiva do pred kratkim neobjavljena, shranjena pretežno v tujih muzejih in pravzaprav nedostopna večini domačih strokovnjakov. Brez osnovnih podatkov in raziskav pa bi se tudi slovenska arheologija težko izognila nevarnosti, da bi z neosnovanim paraleliziranjem zašla že kar v fantaziranje. Posledice takšne usmeritve so znane.

"Šentflorjansko" stališče, ki ga Šprajc prikaže takole: "še več, slišati je celo, da nam teorija ni potrebna, da je pomembna praksa, kvaliteta izkopavanja itd." (77), pa je le odmev srenje na prvo številko Arhea in morda v slovenski arheologiji le nima tako splošne "ideološke" orientacije, kot se čuti iz Šprajčeve besedila.

Analiza razmerja med arheologijo in etnologijo "skozi čas" je pokazala, da je, kot se moramo s Šprajcem popolnoma strinjati (75), vprašanje, ali naj slovenska arheologija in etnologija sodelujeta in ali naj to sodelovanje spodbujamo, povsem neprijetno in odvečno. Plodno sodelovanje bi predvsem arheologiji (pišem z vidika arheologije) pomagalo, da bi hitreje preostala "tisto zamujeno", kar je morda drugod samo po sebi umevno že sestavni del "arheoloških" raziskav. Da so lahko koraki v takšni smeri, če že ne kar uspešni, pa vsaj ilustrativni, je pokazala N.Trampuž-Orel z novo postavitev paleolitika - začetkom modernizacije stalnih zbirk Narodnega muzeja, in želimo si lahko, da bi bila tudi nadaljnja prenova stalne zbirke NM za Slovenijo vsaj tako "nova", kot je predstavitev paleolitika.

Hkrati pa se moramo zavedati, da za arheologijo ni "ključno" le sodelovanje z etnologijo, temveč tudi z mnogimi drugimi vedami in disciplinami, med katerimi še zlasti antična zgodovina in lingvistika raziskujeta tisto "komplementarno" problematiko, ki je relevantna za reševanje bitne, v Šprajčevem delu z etnološko-arheološkega vidika diskutirane, "arheološke" tematike. Šprajc je dal torej odlično osnovo in dispozicijo za nadaljnje sodelovanje obeh ved, za ostale discipline pa to še ni narejeno. Posamezni poskusi, kot so s področja zgodovine A.Pleterskega (Pleterski, 1979; cf. diskusije v B.Slapšak, 1981), arhitekture P.Fistra (Fister, 1981, 43), računalništva A.Trenza (Trenz, 1983) in celo književnosti S.Slapšakove (S.Slapšak, 1981), pa le kažejo in opozarjajo, da je "interdisciplinarni" pristop raziskovalna potreba tako v znanosti danes, kot je bil že v renesančni.

Svjetlost iz broja

Namen tega spisa je opo zriti na Šprajčevo razpravo, posebej še, ker nima nikakršnega povzetka v tujem jeziku, da se ne bi zgodilo podobno, kot se je npr. z Mantuanijevo o prežitkih prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem (21; Mantuani, 1915), ko je med drugim ugotovil, da je na halštatskodobni žari iz Šoprona pri Nežiderskem jezeru upodobljeno "brdce", kot se je ohranilo v Beli krajini, in ne glasbilo - lira, kakor so risbo razlagali drugi raziskovalci - slovensko in neslovensko beroči.

Biba Teržan
Ljubljana

- Fister, 1981 - Peter Fister, O možnostih in potrebah sodelovanja med arheologijo in arhitekturo, Arheo 2, 1981, 43-44
- Mantuani, 1915 - Josip Mantuani, Narodopisne študije. I. Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem, Carniola n.v. 6, 1915, 151-162
- Meglič-Šprajc, 1982 - Marko Meglič-Ivan Šprajc, Vrtne veselice v Ljubljani in okolici, Problemi 9-10, 1982, 8-47
- Pleterski, 1979 - Andrej Pleterski, Povezovanje tvornih in pisanih virov za proučevanje zgodnjega srednjega veka alpskih Slovanov, Arheološki vestnik 30, 1979, 507-516
- B. Slapšak, 1981 - Božidar Slapšak, O zgodovini in arheologiji, Arheo 2, 1981, 51-54
- S. Slapšak, 1981 - Svetlana Slapšak, Arheologija i književnost, Arheo 1, 1981, 35
- Trenz, 1983 - Alfred Trenz, Uporaba računalništva v arheologiji, Ljubljana 1983, tipkopis diplomske naloge

Starohrvatska sakralna arhitektura, fotografija Nenad Gattin, tekst Mladen Pejaković, Nakladni zavod Matica hrvatske i Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1982

Ova je knjiga logičan i očekivan nastavak Pejakovićeve "Broja iz svjetlosti", monografije o Sv. Križu u Ninu izdane 1978, koja je problem starohrvatskog predromantičkog graditeljstva počela osvjetljavati s nove i, rekli bismo, ispravne strane i kuta. Ovdje je ista metoda istraživanja primijenjena na više reprezentativnih primjera toga graditeljstva, pa zajedno s Gattinovima fotografijama djelo ima sintetički karakter.

Istaknimo odmah na početku: ovo nije rad o hrvatskoj predromaničnici kakve smo navikli dobivati u strukovnim knjigama i časopisima, sa šumama fusnota i pedantskim razglabanjima najsitnijih pojedinosti (pristup koji je nezaobilazan u rješavanju pitanja svakog dijela naše bogate baštine). Ovo djelo, doduše, donosi zaokružen pregled starohrvatskih povijesnih i umjetničkih datosti, sa solidnim popisom najvažnije literature, ali će sam pisac naglasiti: "Znanstvena su priopćenja mnogobrojna, razasuta su po časopisima, revijama, prigodnim zbornicima, analizama i u rijetkim monografskim obradama pojedinih spomenika. Sintetski prikaz pozamašnog skupa predromaničkog graditeljstva još očekujemo. Čini se da će cjelokupni materijal biti još i više-kratno obrađivan s raznih stajališta i metodologijama koje pružaju šire uvide u značenje prikupljene grade. "No na istom mjestu ističe: "... gradja će ostati samo nakupina fragmenata dok je ne poveže pristup koji nije samo formalan, a koji je - u mnogoj prilici - ostao i puko formalističan" (str. 234). Naprot tome formalističnom pristupu, ovaj rad zalazi u samu srž starohrvatske crkve, u njezin "raison d'être", zalazi izvan vidljivoga, u sam duh i

smisao koji su tu crkvu sazdali prije no što su se zidari latili posla. Hram kao kuća Božja i Svemir kao Njegova kuća su sročeni, međusobno se odnose kao mikrokozam i makrokozam, pa u gradnji crkve nema nikakve doku- ne slučajnosti: svaki je kamen na mjestu na kom i mora biti. Svaka je zbrka samo prividna, kao i u prirodnom pojavnom svijetu, prema vjeri graditelja. Sve je zasnovano na broju i mjeri, tvrdje nego na škrtoj zemlji i ljutom kamenu naše obale. Crkva je savršen kronometar koji pokazuje godine i dane, glavne blagdane i molitvene ure. Pisac nas uvodi u "arcana artis" srednjovjekovnog graditeljstva, gdje je graditelj nasljednik i nasljedovatelj arhetipskih inženjera poput Ihnotepa, Dedala i Hiramira Tiranina, a nadalje samog Prvograditelja: Tvorca. Spomenimo i susjednog Rada Neimara, koji po Nodilu prije gradi Sunčevu godinu negoli srpske manastire i mostove.

Ove misli najjasnije dokazuju Pejakovićeve tlocrti, nacrti i sheme, više i od samog nadahnutog teksta, čas matematičke rasprave, čas mističarskog traktata i pjesme u prozi: jedna slika, prema Konfuciju, vrijedi tisuće riječi. Autor vraća pozornost i na kameni namještaj, u čijim pleternim vijugama po prvi put otkriva jednaku strogu osmišljenost i kriptogram kao i na užem tijelu crkava; zalazi i u smještaj crkava u prostoru te u druge spomenike ovog razdoblja i nastoji sve to smjestiti u nadformalni sustav.

Sve ovo nije mogla uočiti jalova kabinetska pilpulistika, nego samo "vilenjaštvo uma" (T. Ujević u navodu A. Škobalja), a, dodajmo, i zasebno stručno znanje koje se i ne očekuje od arheologa i povjesničara umjetnosti, pa odatle i kasno pojavljivanje ovakvog djela, koje samo možemo pozdraviti. Zajedno s piscem žalimo što su spomenici samo djelomično obrađeni ovim načinom, i što ih je uopće